

Betekenis Deltaprogramma 2014 voor de provincie Utrecht

Oktober 2013

Inhoudsopgave:

1. Aanleiding notitie (blz. 1)
 2. Het Deltaprogramma 2014 (blz. 2)
 3. Deltabeslissing Waterveiligheid (blz. 3)
 4. Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie (blz. 8)
 5. Deltabeslissing Zoetwaterstrategie (blz. 9)
 6. Deltabeslissing Rijn-Maasdelta (blz. 13)
 7. Deltabeslissing IJsselmeergebied (blz. 14)
 8. Betrokkenheid van Provinciale Staten bij het Deltaprogramma (blz. 15)
- Bijlage 1: interne relaties van het Deltaprogramma

1. Aanleiding notitie

Sinds het uitkomen van het eerste Deltaprogramma in september 2010 wordt de Statencommissie RGW jaarlijks geïnformeerd over de betekenis van het jaarlijkse Deltaprogramma voor de provincie Utrecht. Op Prinsjesdag jl. heeft de Tweede Kamer het Deltaprogramma 2014 ontvangen, als bijstuk bij de Rijksbegroting en het Deltafonds. Na behandeling in de Tweede en Eerste Kamer wordt het jaarlijkse Deltaprogramma definitief. Onderstaand wordt ingegaan op de betekenis van het Deltaprogramma 2014 voor de provincie Utrecht.

Sinds het uitkomen van het Deltaprogramma 2013 in september 2012 is er veel gebeurd. De nieuwe waterveiligheidsnormen en waterveiligheidsstrategieën beginnen vorm te krijgen, evenals de zoetwaterstrategie.

In het Regioproces Nederrijn-Lek, waarvan wij als provincie Utrecht trekker zijn, zijn afgelopen jaar flinke stappen gezet op weg naar een Regioadvies over de voorkeursstrategie met bijbehorend maatregelenpakket, om het gebied rondom de Neder-Rijn en Lek tot 2100 veilig te krijgen en te houden tegen overstromingen.

De provincie Utrecht zet, samen met een aantal medeoverheden, in het kader van het Deltaprogramma in op een hogere waterveiligheidsnorm voor de noordelijke Lekdijken in plaats van het grootschalig versterken van de c-keringen langs het Amsterdam-Rijnkanaal en de gekanaliseerde Hollandse IJssel. Op 23 september jl. is de vaste Tweede Kamercommissie voor Infrastructuur & Milieu hiervoor, op initiatief van de provincie Utrecht, op werkbezoek geweest in Utrecht. Inmiddels wordt onze inzet via het Deltaprogramma 2014 onderschreven en is in het kader van het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma € 4 miljoen beschikbaar gesteld voor een MIRT-Verkenning naar deze waterveiligheidsproblematiek.

Overstromingen hebben dit jaar op verschillende plekken in de wereld plaatsgevonden, ook dichtbij. In juni 2013 was er hoogwater op de Neder-Rijn en Lek. De stuwen in de Neder-Rijn en Lek waren geheven, een aantal campings in buitendijks gebied is toen deels ontruimd. In Oostenrijk, Tsjechië, Duitsland en Polen heeft het hoogwater in juni jl. zeer veel schade aangericht.

Binnen de provinciale organisatie zijn veel werkzaamheden gericht op het Deltaprogramma: er zijn en worden diverse onderzoeken opgestart, de provincie participeert in diverse Deltadeelprogramma's (mede als trekker), en waterveiligheid en zoetwater zijn via de Kadernota Bodem, Water en Milieu als prioriteit aangewezen. In het Realisatieplan Bodem, Water en Milieu is dit verder uitgewerkt. Daarnaast is een inventarisatie gemaakt van de relaties die diverse werkvelden van de provincie met het Deltaprogramma kunnen hebben. Deze inventarisatie is gebaseerd op gesprekken met teams en individuen van die beleidsvelden. Het overzicht hiervan is opgenomen in de bijlage.

Onderstaand wordt eerst ingegaan op het Deltaprogramma 2014. Vervolgens wordt ingezoomd op de voorbereiding van de vijf Deltabeslissingen, en de betekenis daarvan voor de provincie Utrecht. Daarna wordt ingegaan op de betrokkenheid van provinciale staten bij de Deltabeslissingen.

2. Het Deltaprogramma 2014

Het Deltaprogramma werkt toe naar een veilig en aantrekkelijk Nederland, nu en straks, waar de waterveiligheid en de zoetwatervoorziening op orde zijn. Dat is een belangrijke voorwaarde voor het voortbestaan van Nederland en een sterke economie. Een innovatieve aanpak staat daarbij centraal. Maatregelen zijn zo flexibel mogelijk, zodat ingespeeld kan worden op een veranderende situatie. De aanpak is integraal: er wordt een relatie gelegd tussen waterbeheer, economie, ruimte en natuur. Overheden en belangenorganisaties werken nauw samen aan de totstandkoming van het Deltaprogramma. Het Deltaprogramma richt zich op de lange termijn (2050 en 2100).

In 2011 is in het kader van het Deltaprogramma aan een analyse van de lange termijn opgaven gewerkt voor waterveiligheid en zoetwater. In 2012 zijn de mogelijke strategieën in beeld gebracht om deze opgaven op te lossen. In het Deltaprogramma 2014 staan **de kansrijke strategieën en conceptvoorstellen voor deltabeslissingen** centraal.

Volgend jaar volgt in het Deltaprogramma 2015 het definitieve voorstel voor vijf samenhangende en structurende deltabeslissingen en de voorkeursstrategieën voor waterveiligheid en zoetwater.

De Delatabeslissingen gaan over:

- waterveiligheid;
- ruimtelijke adaptatie;
- zoetwaterstrategie;
- Rijn-Maasdelta;
- IJsselmeergebied.

Negen deelprogramma's leggen de basis voor de Delatabeslissingen. Voor de provincie Utrecht zijn de deelprogramma's Veiligheid, Zoetwater, Nieuwbouw en Herstructurering, Rivieren en IJsselmeergebied van direct belang. Ook bestaan er nauwe verbanden met de deelprogramma's Rijnmond-Drechtsteden en Zuidwestelijke Delta; keuzes die voor deze gebieden worden gemaakt werken door naar Utrechts grondgebied. Het onderzoek in het kader van de voorgenoemde deelprogramma's (m.u.v. het Deltadeelprogramma Veiligheid) ten behoeve van de deltabeslissingen en voorkeursstrategieën heeft de status van een MIRT Onderzoek.

De definitieve verankering van de deltabeslissingen vindt plaats in de opvolger van het Nationaal Waterplan (ontwerp in december 2014, definitieve vaststelling in 2015).

Na vaststelling worden de deltabeslissingen uitgewerkt en omgezet in concrete verkenningen, planuitwerkingen en realisaties, conform de MIRT-systematiek.

Het kabinet bundelt alle maatregelen en projecten van het Deltaprogramma in het Deltaplan Waterveiligheid en het Deltaplan Zoetwater. Beide Deltaplannen bevatten niet alleen rijksmaatregelen, ook regionale maatregelen kunnen een plaats krijgen in de Deltaplannen. De Deltaplannen bevatten maatregelen die in onderzoek, voorbereiding (verkenning of planuitwerking) of uitvoering (realisatie) zijn. Ook andersoortige maatregelen dan die in het fysieke systeem, kunnen een plaats krijgen, zoals ruimtelijke reserveringen voor toekomstige maatregelen en instrumenten om beoogd gedrag te stimuleren. De plannen geven een doorkijk naar de grote investeringsbeslissingen die na 2050 aan de orde zijn.

Ruimte voor de Rivier (mede de projecten Ruimte voor de Lek, Obstakelverwijdering bij Elst en Dijkverbetering bij Vianen) en het Tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma (mede Eemdijken en Zuidelijke Randmeren) zijn onderdeel van het Deltaprogramma, maar waren al in uitvoering toen het Deltaprogramma van start ging. Deze programma's hebben hun eigen organisatie, sturing en financiering behouden. Ze komen grotendeels rond 2017 tot afronding.

In het Deltaprogramma 2014 is de programmering van het nieuwe Hoogwaterbeschermings-programma opgenomen. Dit is te beschouwen als het eerste nieuwe uitvoeringsprogramma van het Deltaprogramma. De Deltaplannen Waterveiligheid en Zoetwater zijn volgend jaar voor het eerst onderdeel van de jaarlijkse rapportage van het Deltaprogramma. Daarna vindt jaarlijks actualisatie plaats ('voortrollend programma').

Ieder jaar is voor waterveiligheids- en zoetwatermaatregelen en het daarvoor benodigde onderhoud circa € 1 miljard beschikbaar vanuit het Deltafonds. Circa € 600 miljoen daarvan is beschikbaar voor investeringen. De horizon van het Deltafonds ligt nu op 2028. De jaarlijkse bestedingsruimte van het Deltafonds bepaalt de termijn

die nodig is om alle noodzakelijke maatregelen te realiseren. De deltacommissaris verwacht op basis van de nu beschikbare en geëxtrapoleerde middelen, dat het tijdig – dat wil zeggen vóór 2050 - realiseren van de benodigde maatregelen een uitdaging is. Er zal nog decennia moeten worden gewerkt aan de delta om de gestelde doelen te halen.

Voor de provincie Utrecht is het Deltafonds met name van belang vanwege 'Waterveiligheid Centraal Holland' en de 'Grebbeijk als Deltadijk'; inzet is om de meest risicovolle dijktrajecten voor 2028 verbeterd te hebben. De kans dat via het Deltafonds daadwerkelijk deze projecten voor 2028 worden gerealiseerd is zeer groot. Ook wordt ingezet op een eerste opschaling van de Kleinschalige Wateraanvoer voor 2028.

Het Deltaprogramma is een nationaal programma. De provincie Utrecht zet binnen dit programma mede in op een hoger beschermingsniveau van de primaire waterkeringen bij de Neder-Rijn en Lek en voldoende wateraanvoer via de Neder-Rijn en Lek in droge tijden. De Deltabeslissingen zijn hierin bepalend.

3. Deltabeslissing Waterveiligheid

Onderstaand wordt achtereenvolgens ingegaan op nieuwe waterveiligheidsnormen, waterveiligheidsstrategieën en Waterveiligheid Centraal Holland.

Aangegeven wordt wat in het Deltaprogramma 2014 staat, en wat de betekenis ervan is voor de provincie Utrecht.

Nieuwe waterveiligheidsnormen

Nieuwe waterveiligheidsnormen in Deltaprogramma 2014

In het Deltadeelprogramma Waterveiligheid wordt een nieuwe normering voor de waterveiligheid ontwikkeld en uitgewerkt. De nieuwe normering is mogelijk doordat nieuwe inzichten en methoden beschikbaar zijn gekomen over de sterkte van de dijken en de mogelijke gevolgen van een overstroming voor het gebied achter de dijk. De huidige, wettelijk verankerde overschrijdingskansnorm voor dijken wordt over enkele jaren vervangen door een **overstromingskansnorm op basis van een risicobenadering**, waarbij de kans op een overstroming en het gevolg van een overstroming beiden in beeld komen.

De nieuwe normen gaan niet meer voor dijkkringen gelden, maar voor dijktrajecten.

Het streven is om de nieuwe normen in 2017 wettelijk van kracht te laten zijn, zodat de vierde toetsing van de primaire waterkeringen op basis van deze normen kan plaatsvinden¹.

Het streven is dat alle waterkeringen uiterlijk in 2050 aan de nieuwe norm voldoen.

Het nieuwe waterveiligheidsbeleid is gebaseerd op drie doelen:

1. **Basisveiligheid voor iedereen achter de dijk.** Het betreft een basisveiligheid van 10^{-5} voor iedereen die woont of werkt in een gebied dat door dijken, duinen en dammen wordt beschermd. Een basisveiligheid van 10^{-5} houdt in dat de kans op overlijden door een overstroming niet meer is dan 1 op de 100.000 per jaar. Ter vergelijking: deze risicomaat wordt ook gehanteerd in het externe veiligheidsbeleid; voor risicovolle industriële activiteiten wordt echter in Nederland een veiligheidsniveau van 10^{-6} aangehouden. Voor buitendijkse gebieden geldt de basisveiligheid niet.
2. **Maatschappelijke ontwrichting** als gevolg van een overstroming zoveel mogelijk voorkomen. Maatschappelijke ontwrichting treedt op als:
 - a. grote groepen slachtoffers vallen op de plaats waar de overstroming plaatsvindt of;
 - b. veel economische schade optreedt bij een overstroming.
3. **Uitval van vitale infrastructuur en kwetsbare functies** in een gebied, zoals nutsvoorzieningen of ziekenhuizen, zo veel mogelijk voorkomen. Deze zijn tijdens en na een ramp cruciaal voor het functioneren van het betreffende gebied, de regio of zelfs het hele land.

Met de implementatie van de nieuwe benadering nemen op termijn het aantal jaarlijks te verwachten dodelijke slachtoffers en de economische schade door overstromingen in ons land af en kan iedere inwoner van Nederland die binnen dijken, duinen en dammen woont, op eenzelfde basisveiligheid rekenen.

¹ De Omgevingswet kan van invloed zijn op het jaartal dat de nieuwe normen daadwerkelijk van kracht worden.

Nieuwe waterveiligheidsnormen en de provincie Utrecht

In ons provinciale Waterplan hebben we opgenomen dat we van mening zijn dat de huidige wettelijke beschermingsnormen van de dijken langs de Lek en Neder-Rijn niet meer passen bij de grote gevolgen van overstromingen. Met name vanuit de Neder-Rijn en Lek kunnen de gevolgen van een overstroming zeer groot zijn met schades die lopen in de tientallen miljarden euro's en aanzienlijke en langdurige maatschappelijke ontwrichting veroorzaken. Overstromingsberekeningen laten zien dat een dijkdoorbraak in de dijkkringen 15 (Lopiker- en Krimpenerwaard) en 44 (Kromme Rijn) kan leiden tot overstroming van een groot deel van de Randstad. De veiligheid van deze rivierdijken is daarom cruciaal voor de Randstad. Ook voor de Grebbedijk, die de Gelderse Vallei beschermt met daarin steden als Amersfoort, Veenendaal en Wageningen, kan een doorbraak enorme gevolgen hebben.

In het Deltaprogramma is het rivierengebied aangemerkt als aandachtsgebied in de discussie over nieuwe beschermingsniveaus, vanwege de grote economische risico's en slachtofferrisico's. De Utrechtse dijkkringen vallen, in de door de Staatssecretaris aangeleverde achtergrondrapportages, op door hun grote economische risico's.

In het Deltaprogramma 2014 zijn nog geen concrete nieuwe veiligheidsnormen opgenomen, wel wordt een bandbreedte afgegeven, waarbij relatief hoge normen worden voorgesteld voor de noordzijde van de Neder-Rijn en Lek en aan de zuidzijde (Vianen). Dit past bij onze inzet.

Ook wordt in het Deltaprogramma 2014 gesproken over differentiatie in de normering tussen verschillende dijkkringen, maar ook binnen een dijkkring, door nieuwe normen te laten gelden voor dijktrajecten. Wij achten een bepaalde mate van differentiatie goed uitlegbaar op grond van de grote verschillen in gevolgen van overstromingen in verschillende gebieden. In feite hanteert de provincie Utrecht zelf ook dit principe bij de normering van de regionale waterkeringen. De dijkkringen 44 (Kromme Rijn) en 45 (Gelderse Vallei) binnen de provincie Utrecht kenmerken zich door een dreiging voor overstroming vanuit zowel het rivierengebied als het IJsselmeergebied. De gevolgen van overstromingen vanuit het rivierengebied zijn vele malen groter. Differentiatie in normering voor deze verschillende dreigingen ligt daarom in de rede, uiteraard wel met als minimum de basisveiligheid voor alle gebieden.

Waterveiligheidsstrategieën voor het rivierengebied

Waterveiligheid strategieën voor het rivierengebied in het Deltaprogramma 2014

In het Deltaprogramma 2014 zijn als kansrijke waterveiligheidsstrategieën voor het rivierengebied de strategieën 'Doe meer met Dijken' en 'Ruimte voor de rivier-plus' opgenomen. Ook wordt aandacht besteed aan de strategieën 'Systeemingrepen' en 'Meerlaagsveiligheid'.

Waterveiligheidsstrategie 'Doe meer met Dijken'

Deze strategie bestaat uit de toepassing van hogere en sterkere dijken als oplossing voor de waterveiligheidsopgave(n). Technisch gezien zijn alle opgaven voor waterveiligheid met de strategie 'Doe meer met Dijken' op te lossen. Voor de Nederrijn-Lek is dit een kansrijke strategie, met op enkele plaatsen mogelijkheden voor een innovatieve aanpak (Deltadijk bij Grebbedijk).

Op veel locaties vraagt de toepassing van dijkversterking om specifiek maatwerk, vanwege het behoud of het versterken van waarden op het vlak van cultuurhistorie, landschap of beleving. Dijkversterkingsprojecten kunnen op lokaal niveau tot meekoppelkansen leiden, bijvoorbeeld omdat ze zich soms goed laten combineren met natuurontwikkelingsprojecten waar graafwerkzaamheden nodig zijn.

Voor Deltadijken wordt in het Deltaprogramma aangegeven dat wanneer een Deltadijk een sobere en doelmatige invulling biedt van de norm, deze op dezelfde manier is te bekostigen als andere dijkversterkingen en geen aparte regeling nodig is. Bij multifunctionele inrichting van een Deltadijk moeten de overige belanghebbenden bijdragen aan de meerkosten (bij de Grebbedijk speelt dit overigens vooral aan de Gelderse zijde).

Waterveiligheidsstrategie 'Ruimte voor de Rivier-plus'

Deze strategie bestaat uit maatregelen die de rivier meer ruimte geven. Hiertoe behoren buitendijkse maatregelen, waaronder in een aantal regio's ook zomerbedverlaging, en binnendijkse maatregelen zoals dijkverlegging en retentie. De waterstanden nemen met deze strategie niet toe, maar blijven gelijk of nemen af.

De keuze tussen 'klassieke' dijkversterkingen en 'ruimte voor de rivier' is afhankelijk van de lokale situatie en de kosten en baten. Het Deelprogramma Rivieren stelt komend jaar een voorkeursstrategie voor het rivierengebied op, door per deeltraject een optimale mix van maatregelen uit de twee kansrijke strategieën te kiezen (in aanvulling op de keuze voor de afvoerverdeling). Het deelprogramma gaat daarbij uit van de volgende motto's:

- Maas en IJssel: rivierverruiming waar het kan, dijkversterking waar het moet;
- Waal: rivierverruiming én dijkversterking, in een krachtig samenspel;
- Neder-Rijn en Lek: dijkversterking, met lokaal kansen voor rivierverruiming.

Waterveiligheidsstrategie 'Systeemingrepen'

Deze strategie bestaat uit grootschalige ingrepen in het rivierengebied met een bovenregionaal effect, zoals de aanleg van nieuwe verbindingen tussen rivierentakken. Het afgelopen jaar is gebleken dat de strategie 'systeemingrepen' over het algemeen niet kansrijk is. De strategie scoort veelal negatief op de leefbaarheid (doorsnijden van gebieden en verbindingen tussen dorpen) en op de landbouw (areaalverlies). Ook een gewijzigde afvoerverdeling over de Rijntakken, waarbij de gehele extra afvoer boven 16.000 m³/s via de IJssel stroomt, wordt niet verder uitgewerkt. Wel is verder onderzoek nodig voor de Neder-Rijn en Lek. Dit vervolgonderzoek valt in twee stappen uiteen. Gestart wordt met joint fact finding om alle beschikbare informatie over de afvoerverdeling bijeen te brengen. Vervolgens worden nut en noodzaak van verder onderzoek naar het extra ontzien van de Neder-Rijn en Lek beoordeeld. De conclusies komen in het Deltaprogramma 2015 te staan, als onderdeel van de Deltabeslissing Rijn-Maasdelta.

Waterveiligheidsstrategie 'Meerlaagsveiligheid'

Om de doelen voor waterveiligheid te bereiken, worden ingezet op meerlaagsveiligheid:

- laag 1: preventieve maatregelen om de kans op een overstroming te beperken (sterke waterkeringen);
- laag 2: ruimtelijke inrichting van het gebied om de gevolgen van een overstroming te beperken en in specifieke gevallen direct een bijdrage te leveren aan het gewenste veiligheidsniveau;
- laag 3: rampenbeheersing om de gevolgen van een overstroming te beperken.

Waterveiligheidsstrategieën voor het rivierengebied in de provincie Utrecht

Binnen het Deltaprogramma Rivieren vindt een groot deel van werkzaamheden voor de strategieontwikkeling naar kansrijke strategieën en een voorkeursstrategie plaats in kleinere deelgebieden binnen het rivierengebied, in zogenaamde 'Regioprocesen'. Reden is dat het van groot belang wordt gezien dat bij het opstellen van de kansrijke strategieën en voorkeursstrategie lokale en regionale overheden nauw betrokken zijn. Eén van die Regioprocesen betreft het Regioproces Nederrijn-Lek. De provincie Utrecht is trekker van dit Regioproces, vanwege haar grote belangen bij de veiligheidsopgave voor de Neder-Rijn en Lek. In het Regioproces worden waterveiligheidsstrategieën en een waterveiligheidsmaatregelenpakket (tot 2030, 2031 – 2050 en 2051 – 2100) ontwikkeld voor het Regioprocesgebied en wordt aangegeven hoe deze passen binnen de ruimtelijke inrichting van het gehele gebied, mede via het opstellen van een ruimtelijk-economische visie. Ook vindt een analyse van de meekoppelkansen plaats (natuur, verkeer, woningbouw, etc.).

Ten aanzien van de waterveiligheidsstrategieën voor het Regioprocesgebied bij de Neder-Rijn en Lek zijn in het Regioproces de volgende conclusies getrokken:

Een oplossing voor de opgave van de Neder-Rijn-Lek steunt in belangrijke mate op een dijkstrategie. Binnen die dijkstrategie kan onderscheid worden gemaakt in trajecten die in aanmerking komen voor reguliere dijkversterking en trajecten waar een robuustere/innovatieve uitvoering van dijkverbetering kansrijk is. Voor de Grebbedijk is de inzet om een Deltadijk te realiseren.

Als alternatief voor het versterken van de afgekeurde C-keringen van Centraal Holland wordt een oplossing gezien bij de noordelijke Lekdijken.

Op lokaal niveau kan van de dijkstrategie worden afgeweken door de inzet op Ruimte voor de Rivier maatregelen. De mogelijkheden hiervoor bij de Neder-Rijn-Lek zijn beperkt.

Systeemingrepen zijn vanwege het lopende onderzoek naar de afvoerverdeling nog niet meegenomen in het regioproces, maar bieden mogelijk wel kansen voor de Neder-Rijn en Lek.

Meerlaagsveiligheid kan aanvullend worden ingezet als lokale maatregel, maar is niet om te wisselen met maatregelen in de eerste laag (preventie van overstromingen).

Waterveiligheid Centraal Holland

Waterveiligheid Centraal Holland in het Deltaprogramma 2014

In het Deltaprogramma 2014 zijn diverse tekstblokken opgenomen over Waterveiligheid Centraal Holland, waaronder:

'Een aantal categorie c-keringen in het rivierengebied is afgekeurd bij de toetsing. Het Deelprogramma Rivieren onderzoekt kosteneffectieve alternatieven voor versterking en normering van deze keringen. Een eerste inventarisatie voor de c-keringen in Centraal Holland is gereed. Daaruit blijkt dat een hogere norm voor de dijken aan de noordkant van de Lek kosteneffectiever is dan grootschalig investeren in de c-keringen van Centraal Holland (met uitzondering van het getijdedeel van de Hollandsche IJssel). De keringbeheerders starten met het programmabureau van het nieuwe hoogwaterbeschermingsprogramma een projectoverstijgende verkenning naar dit onderwerp, in samenwerking met de Deelprogramma's Rivieren en Rijnmond-Drechtsteden. De verkenning zal ingaan op maatregelen om de sterkte van de Lekdijken te vergroten (risicogebaseerde aanpak Lekdijken) en de belasting te verminderen, als alternatief voor grootschalige versterkingen van de afgekeurde c-keringen langs de gekanaliseerde Hollandsche IJssel. De verkenning gaat ook in op de toekomstige status van de c-keringen.'

'Nieuw en innovatief in het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma zijn drie projectoverstijgende verkenningen: de verkenning over Centraal Holland, het pipingvraagstuk en Waddenzeedijken. Deze verkenningen zijn ieder gekoppeld aan een of meerdere van de urgentste projecten, en bij iedere verkenning zijn meerdere beheerders en regionale overheden betrokken. Deze aanpak kan doelmatigere oplossingen opleveren en biedt extra mogelijkheden voor innovatie.'

Centraal Holland: *zoals in het DP2013 is aangekondigd, is een pilot 'Veiligheid Centraal Holland' opgestart, om tot een doelmatige oplossing te komen voor de veiligheid in de dijkkringen 14, 15 en 44. Deze pilot krijgt in het nieuwe HWBP een vervolg met een projectoverstijgende verkenning, in samenwerking met de Deelprogramma's Rivieren en Rijnmond-Drechtsteden. In Centraal Holland zijn bij de Derde Toetsing veel zogenoemde c-keringen afgekeurd langs de gekanaliseerde Hollandsche IJssel en het Amsterdam-Rijnkanaal. Het versterken van deze keringen is een dure aangelegenheid. In plaats daarvan worden daarom andere, meer doelmatige oplossingen verkend. De verkenning zal ingaan op maatregelen om de sterkte van de Lekdijken te vergroten (risicogebaseerde aanpak als alternatief voor versterken afgekeurde c-keringen) en de belasting te verminderen. De verkenning zal ook rekening houden met de gewenste ruimtelijke ontwikkelingen en de oplossingsrichtingen voor de zoetwateropgave.'*

Waterveiligheid Centraal Holland en de provincie Utrecht

De provincie Utrecht heeft veel belangen bij het project Waterveiligheid Centraal Holland: als de op basis van de in november 2011 afgeronde 'Derde toets primaire keringen' afgekeurde C-keringen langs de gekanaliseerde Hollandsche IJssel en het Amsterdam-Rijnkanaal daadwerkelijk versterkt worden, zal dit op veel maatschappelijke weerstand stuiten omdat de keringen door historische kernen zoals Oudewater en Montfoort en het Groene Hart lopen, en er bovendien op veel plaatsen amper ruimte is voor versterking. Met het toekennen van een strengere veiligheidsnorm aan delen van de primaire keringen langs de Neder-Rijn en Lek ter hoogte van dijkkringen 44 en 15 zal de maatschappelijke weerstand veel geringer zijn. Bijkomend voordeel is dat ook dijkkringen 15 en 44, waar steden als Utrecht, Houten en Nieuwegein in liggen, een hogere veiligheid krijgen. Het Deltaprogramma 2014 ondersteunt de optie om de veiligheid van Centraal Holland op orde te krijgen door de sterkte van de Lekdijken te vergroten. Hiervoor is via het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma voor 2014 – 2017 € 1 miljoen per jaar beschikbaar gesteld om de projectoverstijgende Verkenning Waterveiligheid Centraal Holland uit te voeren.

Vanaf 2021 is er in het kader van het nieuwe Hoogwaterbeschermingsprogramma veel geld beschikbaar. Mogelijk dat dan op het Utrechtse grondgebied waterveiligheidsmaatregelen uitgevoerd zullen worden. We willen meekoppelkansen goed meenemen en gemeenten tijdig informeren over hetgeen er aan zit te komen. Hierover hebben ambtelijk en bestuurlijk overleggen plaatsgevonden met de riviergemeenten. Nieuwegein (Vreeswijk) en Wijk bij Duurstede zijn twee lastige locaties voor waterveiligheidsmaatregelen aan de dijken. Diverse opgaven, waaronder de waterveiligheidsopgave, komen hier bij elkaar. Provincie, waterschap en gemeenten zijn hierover in overleg. In september en oktober zijn presentaties voor de gemeenteraden en –commissies van de gemeenten Rhenen, Utrechtse Heuvelrug, Houten, Nieuwegein, Lopik en IJsselstein gehouden over het Deltaprogramma en de mogelijke waterveiligheidsmaatregelen die er aan zitten te komen bij de dijken in deze gemeenten.

4. Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie

Deltaprogramma 2014 en Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie

Het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie heeft als doel de wateropgaven van het Deltaprogramma op een effectieve manier te verbinden met andere functies en belangen in het ruimtelijke domein. Twee onderwerpen staan hierbij centraal:

- a. ruimtelijke inrichting en waterveiligheid:
met welke inrichtingsmaatregelen zijn de gevolgen van een overstroming te verminderen? Bij ruimtelijke plannen moet in de toekomst meer aandacht worden besteed aan waterveiligheid door een meer bewuste locatiekeuze en waar nodig en zinvol aangepast bouwen. Volgend jaar is een beleidskader gereed waarmee water en ruimtelijke inrichting structureel met elkaar verbonden worden. Vitale functies, zoals energiecentrales of ziekenhuizen, krijgen in het bijzonder aandacht. Deze moeten in sommige gevallen beter beschermd worden.
- b. klimaatbestendige stad:
met welke inrichtingsmaatregelen zijn de gevolgen van wateroverlast, droogte en hitte in een stad te verminderen? Coalities van publieke en private partijen bereiden een aanpak voor waarmee gemeenten, woningbouwverenigingen en projectontwikkelaars zich beter kunnen voorbereiden op wateroverlast, grote droogte of hittestress in bebouwd gebied.

Deltabeslissing ruimtelijke adaptatie en provincie Utrecht

Via ons provinciale Waterplan, en de Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie en Provinciale Ruimtelijke Verordening die in februari van dit jaar in Provinciale Staten vastgesteld zijn, wordt in de provincie Utrecht invulling gegeven aan het meenemen van waterveiligheid in ruimtelijke beslissingen².

De provincie Utrecht heeft in haar ruimtelijk beleid hoge ambities voor stedelijke inbreiding. Voor de klimaatopgave zal ook ruimte nodig zijn. Mede via de inzet op de realisatie van groenblauwe structuren in en rondom de stad, kunnen wateroverlast, watertekort en hittestress worden beperkt. Deze structuren kunnen tevens een kwaliteitsimpuls voor het stedelijk gebied geven, en kunnen gecombineerd worden met de ambities voor natuur en recreatie in en rondom de stad.

5. Deltabeslissing Zoetwaterstrategie

Deltaprogramma 2014 en Deltabeslissing Zoetwater

Beschikken over zoetwater is cruciaal voor de leefbaarheid en de economische positie van Nederland. De unieke ligging van Nederland in de delta biedt ook kansen voor efficiënte verbetering van de zoetwatervoorziening. Op dit moment is het beleid erop gericht om onder normale omstandigheden zo veel mogelijk aan de behoeften van gebruikers te voldoen. In perioden van watertekort wordt het water verdeeld op basis van de verdringingsreeks en de te beperken schade.

De inspanningen voor de zoetwatervoorziening en de risicoverdeling bij zoetwatertekorten zijn niet eenduidig afgewogen en veelal niet transparant voor gebruikers. Dit gaat veranderen, gelet op het grote, ook economische, belang van zoetwater. De concept-Deltabeslissing Zoetwaterstrategie stelt de volgende nationale doelen voor zoetwater voor:

- beschermen van cruciale maatschappelijke functies (voorkomen van maatschappelijke ontwrichting);
- bevorderen van de concurrentiepositie van Nederland;
- streven naar een gezond en evenwichtig watersysteem;
- het beschikbare water zo effectief en zuinig mogelijk gebruiken;
- stimuleren van waterkennis, kunde en innovatie.

Deze nationale doelen zijn gebaseerd op de ambities van het Rijk, de regio's en de gebruikers. Het doel is niet alleen knelpunten op te lossen, maar ook kansen te benutten. De doelen vragen een strategie die inspeelt op zowel het hoofdwatersysteem als het regionale watersysteem en de gebruikers. Een aantal gerichte maatregelen

² Wij verplichten wij bij nieuwe bouwlocaties en nieuw grondgebruik (en met name bij vitale en kwetsbare infrastructuur en objecten) in het ruimtelijk plan aan te geven hoe rekening wordt gehouden met randvoorwaarden vanuit waterveiligheid (overstromingsrisico's). In een Handreiking Overstromingsrobuust inrichten hebben we een en ander geconcretiseerd. Een en ander sluit aan bij het Deltaprogramma 2014.

in het hoofdwatersysteem en het regionale watersysteem maken het zoetwatersysteem robuuster. Daarmee zijn ingrijpende maatregelen uit te stellen, wat vanwege de onzekerheden over toekomstige ontwikkelingen wenselijk kan zijn. Omdat water niet overal even gemakkelijk beschikbaar is en niet overal een even hoge toegevoegde waarde heeft, krijgt de zoetwaterstrategie binnen een landelijk kader een regionale uitwerking.

Voorzieningenniveaus

Er zijn nu al knelpunten in de zoetwatervoorziening en deze nemen naar verwachting toe bij klimaatverandering. Nu al kan de overheid niet in elke situatie in alle vraag naar zoetwater voorzien. Voor watergebruikers is het daarom belangrijk inzicht te hebben in waarop ze kunnen rekenen in normale situaties en ten tijde van droogte, zodat ze hierop kunnen inspelen, bijvoorbeeld door te innoveren. De overheid (Rijk, provincie en waterschap) zal voorzieningenniveaus vaststellen die aangeven tot waar de verantwoordelijkheid van de overheid gaat en welke inspanningen en restricties daarbij horen, voor zowel normale als extreme omstandigheden. Het voorzieningenniveau wordt gebaseerd op de nationale beleidsdoelen, is een inspanningsverplichting en wordt periodiek herzien. Gebruikers weten zo waarop ze kunnen rekenen, zodat ze het risico op watertekort kunnen meewegen in hun toekomstplannen. Het voorzieningenniveau zorgt er voor dat in perioden met een lagere afvoer van water over de grote rivieren in de regio zo lang mogelijk normaal gefunctioneerd kan worden. Wanneer de grenzen van het voorzieningenniveau worden bereikt zal de verdringsreeks alsnog van kracht worden. Het voorzieningenniveau zal per regio en per functie worden uitgewerkt. Voor alle functies is het beter om zoetwatertekorten te voorkomen dan tekorten te bestrijden met noodmaatregelen. Waterschaarste is echter niet geheel te voorkomen en schade ten gevolge van droogte evenmin. Het streven is in dergelijke situaties de schade voor alle functies zo veel mogelijk te beperken. In de uitwerking wordt ook gezien wat nodig is om de vitale functies zo lang mogelijk in stand te houden, uitgaande van de nationale zoetwaterdoelen. Als vitale functies in het geding komen, gaat het om grootschalige verstoring van de samenleving en omvangrijke of onherstelbare schade. Hiervan kan bijvoorbeeld sprake zijn als de stabiliteit van de dijken in het geding is door tekort aan water, er onomkeerbare schade aan natuur optreedt, of de leveringszekerheid van drinkwater en elektriciteit in gevaar komt.

Belangrijke vraag is wat ten aanzien van het voorzieningenniveau werkbaar is en wat het detailniveau van de afspraken over het voorzieningenniveau moet zijn. Deze punten krijgen voor het Deltaprogramma 2015 een nadere uitwerking in drie pilots, met alle betrokken actoren en de gebiedsgerichte deelprogramma's waaronder de pilot regio West. Op basis van de pilots zal het Rijk samen met de provincies, waterschappen en gebruikers een nationaal kader ontwikkelen. Dit kader geeft duidelijkheid en richting aan de regionale uitwerking van het voorzieningenniveau. Het nationale kader en de governance van het voorzieningenniveau komen in het Deltaprogramma 2015 te staan.

Om de voorzieningenniveaus te bereiken en in stand te houden, zijn ingrepen nodig in het hoofdwatersysteem en het regionale watersysteem en bij de gebruiksfuncties. Het hoofdwatersysteem zorgt in verschillende gebieden voor de aanvoer van zoetwater. Het regionale watersysteem zorgt onder meer voor de verdeling van het water binnen een gebied. Gebruikers kunnen veelal bijdragen aan reductie van schade in geval van droogte. Slimmer en zuiniger omgaan met het beschikbare water is het uitgangspunt bij het vaststellen van de voorzieningenniveaus.

Hoofdwatersysteem en regionaal systeem

Het streven is om op de korte termijn de huidige knelpunten in het watersysteem aan te pakken via investeringen in geen spijtmaatregelen, waardoor het systeem flexibeler en minder kwetsbaar wordt. Met de onderstaande investeringen in het hoofdwatersysteem, in het regionale watersysteem en bij de gebruikers, lijken tot 2050 de nationale doelen, gebaseerd op de ambities van het Rijk, de regio's en de gebruikers, vrijwel overal realiseerbaar; ook in de deltascenario's die van snelle klimaatverandering en grote sociaaleconomische ontwikkeling uitgaan. Komend jaar wordt onderzocht of dit ook kosteneffectieve maatregelen zijn en of die maatregelen solidair, flexibel en duurzaam zijn (basiswaarden van het Deltaprogramma). De hoofdkeuzes voor het hoofdwatersysteem zullen tot 2050 bestaan uit een selectie van de volgende investeringen:

- het instellen van een flexibeler waterpeil in IJsselmeer en Markermeer (grotere zoetwatervoorraad);
- het aanbrengen van bellenpluimen in de Nieuwe Waterweg (vermindering zoutindringing);
- maatregelen in het hoofdwatersysteem voor uitbreiding van de Kleinschalige Wateraanvoer (KWA) tot KWA+ (onder andere meer water via het Betuwepand van het Amsterdam-Rijnkanaal);
- water van de Waal naar de Maas sturen door het Maas-Waalkanaal of bij St. Andries;
- en/of verbeterde zoet-zoutscheidingen bij sluisen.

Voor **West-Nederland** (waaronder het grootste deel van Utrecht) en het deel van de Zuidwestelijke Delta dat in verbinding staat met het hoofdwatersysteem, is tot 2050 een gefaseerde uitbreiding van de Kleinschalige

Wateraanvoer (KWA) kansrijk, samen met maatregelen tegen zoutindringing in de Nieuwe Waterweg. Het uitbreiden van de KWA tot een permanente aanvoerroute is voor 2050 niet nodig voor de zoetwatervoorziening, maar biedt wel kansen voor veiligheid, natuur, economie en scheepvaart. Waar meekoppelkansen op de korte termijn bestaan, blijft de mogelijkheid open om de aanvoer ook voor 2050 permanent te maken. De effectiviteit van bovenstaande maatregelen wordt versterkt door maatregelen in het regionale watersysteem om de brakke kwel en de doorspoeling te beperken. Daarnaast hebben de gebruikers de sleutel om hun gewassen toleranter te maken voor het zoute water en het beschikbare water effectiever te benutten.

Het **Rivierengebied** dat direct of indirect van Rijnwater afhankelijk is, kan in principe ook in de toekomst over voldoende water beschikken. Beperkingen voor het inlaten van Rijnwater treden vooral op bij zakkende rivierwaterstanden. De regio kan anticiperen op klimaatverandering door waterinlaat bij lagere waterstanden mogelijk te maken of door de aanleg van langsdammen om zo de vaardiepte voor de scheepvaart te behouden. Daarnaast zet de regio in op maatregelen in het lokale watersysteem en bij gebruikers om de watervraag te beperken.

Uitbreiding van de calamiteitenaanvoer naar West-Nederland (KWA+)

Wat is KWA?

Waterschappen en Rijkswaterstaat hebben afspraken gemaakt over de inzet van de Kleinschalige Wateraanvoer (KWA) als (nood)watervoorziening voor Midden-West-Nederland. Als de normale waterinlaat uit de Hollandsche IJssel bij Gouda moet worden stilgelegd door droogte en verzilting, kan via het Amsterdam-Rijnkanaal 6,9 m³/s via Bodegraven naar West-Nederland worden doorgevoerd. Delfland kan dan ook nog 4 m³/s uit het Brielsemeer aanvoeren.

Toekomst

Door klimaatveranderingen én een groeiende watervraag in West-Nederland zal de KWA vaker en langer ingezet moeten worden. In het klimaatscenario W+ kan de watervraag in een droge zomer na 2050 oplopen tot 30 m³/s. Vanwege de onzekerheden is een gefaseerde en flexibele aanpak bij de uitbreiding van de KWA vereist.

Gefaseerde aanpak KWA+

In stap 1 is de bestaande KWA relatief eenvoudig op te plussen tot circa 10 m³/s, gebruik makend van het bestaande systeem, aangevuld met de Lopikerwaardroute en de inzet van noodpompen.

In stap 2 vindt eerst een volledige benutting plaats van de doorvoercapaciteit van de sluis in Bodegraven, waarmee de aanvoer toeneemt tot maximaal 15 m³/s. Daarnaast is een tweede aanvoerroute te openen door een zoetwaterbel in de Hollandsche IJssel te creëren (mede via de Krimpenerwaard). Een optie hierbij is het tijdelijk sluiten van de Algerakering om binnendringen van het zoute water tegen te gaan. De aanvoer van de KWA neemt hiermee toe tot in totaal 24 m³/s. De effectiviteit en realiseerbaarheid van zo'n zoetwaterbel moet nog onderzocht worden.

Stap 3 waarbij de aanvoer verder toeneemt tot 30 m³/s, speelt pas op de lange termijn. Daar staan dan verschillende opties voor open. Elke stap vraagt om aanvullende investeringen in de regionale wateren en kunstwerken om de grotere doorvoer mogelijk te maken.

Structurele oostelijke aanvoer?

Het uitbreiden van de KWA+ tot een permanente aanvoerroute is niet direct nodig voor de zoetwatervoorziening van West-Nederland, maar biedt wel kansen op het gebied van veiligheid, natuur, economie en scheepvaart.

De eerste bevindingen van de economische analyse van kansrijke zoetwatermaatregelen zijn:

- Na 2050 lijkt het kosteneffectiever om extra water aan te voeren via de IJssel (ten koste van de Waal) dan om de buffer in het IJsselmeergebied verder te vergroten;
- De aanleg van een dam in de Nieuwe Waterweg is niet kosteneffectief op het moment dat de Maeslantkering moet worden vervangen (op z'n vroegst in 2070). De kosten voor uitbreiding van de KWA zijn een stuk lager en hiermee is ook op de lange termijn in de watervraag te voorzien;
- Onder de regionale maatregelen en landbouwmaatregelen scoren vooral berging in het oppervlaktewater, vermindering van de doorspoeling, conservering van grondwater en het vergroten van de irrigatie efficiëntie positief qua kosteneffectiviteit.

Het afgelopen jaar is een aantal maatregelen als niet kansrijk beoordeeld. Deze maatregelen spelen daarom geen rol meer bij de ontwikkeling van voorkeursstrategieën:

- Er vindt geen (grootschalige) aanvoer van zoetwater plaats naar de Hoge zandgronden;
- Er wordt geen zilter water ingelaten in West-Nederland;
- Het IJsselmeergebied zal geen functie gaan vervullen voor de zoetwatervoorziening van West-Nederland;
- Het afsluiten van de Nieuwe Waterweg is geen kansrijke maatregel.
- Met de samenhangende stapsgewijze aanpak, zoals hieronder beschreven bij Kansrijke strategie IJsselmeergebied, zijn grote peilstijgingen in de toekomst niet nodig als antwoord op de opgaven.
- Het afsluiten van de Hollandsche IJssel met een dam biedt voor zoetwater weinig kansen en levert veel ongewenste neveneffecten op.
- Het stuwen van de Waal of IJssel ten behoeve van de scheepvaart is niet kansrijk vergeleken met nautische maatregelen en maatregelen door de scheepvaartsector zelf

Deltaprogramma Zoetwater en de provincie Utrecht

Wij onderschrijven het werken met een voorzieningenniveau voor zoetwater. De verdringingsreeks zien we daarbij als belangrijk hulpmiddel om het voorzieningenniveau te bepalen. Omdat er verschillen zijn tussen de regio's op het gebied van landgebruik, aanvoermogelijkheden van zoetwater en verzilting is het belangrijk dat binnen landelijke kaders ruimte wordt gegeven voor regionale differentiatie. Als overheid die de kaders voor het regionale waterbeheer stelt (onder andere voor de regionale verdringingsreeksen) en als regionale gebiedsregisseur zien wij hier een belangrijke rol weggelegd voor de provincies.

Daarnaast vragen wij aandacht voor voldoende water voor de gebruikers in de Provincie Utrecht en streven wij naar een eerlijke verdeling van water over de verschillende zoetwaterregio's.

De kleinschalige aanvoer loopt door de provincie Utrecht (vanaf Amsterdam-Rijnkanaal). Opschaling van de kleinschalige wateraanvoer onderschrijven we. Daarbij dient echter ook ruim aandacht te worden besteed aan de negatieve kanten ervan. De waterstanden op boezems e.d. zijn tijdens het inzetten van de noodmaatregelen hoger dan normaal. Het risico op dijkdoorbraken wordt daarmee vergroot, zeker als er dan toch intensieve neerslag valt. Grondwaterstanden kunnen lokaal omhoog gaan waardoor mede in Nieuwegein in kruipruimten water kan komen te staan. Ook vormt de inwerkingstelling van de KWA belemmeringen voor de (recreatie)vaart doordat sluisen e.d. afgesloten worden.

Binnen het gehele Deltaprogramma, en zeker ook binnen het Deltaprogramma Zoetwater, zien we veel kansen voor innovaties. Hierbij denken we niet alleen aan de in het Deltaprogramma genoemde 'grote' innovaties ('deltawerken'), maar is een veel bredere inzet op innovaties nodig, bv. ook op het niveau van anders en zuiniger omgaan met zoetwater bij functies en landgebruik.

6. Deltabeslissing Rijn-Maasdelta

De Deltabeslissing Rijn-Maasdelta geeft de hoofdkeuzes die structurerend zijn voor de aanpak van de wateropgaven in dit cruciale en altijd kwetsbare overgangsgebied van zee en rivieren in onze delta. De gebiedsgerichte deelprogramma's Rijnmond-Drechtsteden, Zuidwestelijke Delta en Rivieren werken hierin samen. De gemeenschappelijke vraagstukken van de deelprogramma's vormen de kern van de deltabeslissing.

De opgave in dit gebied bestaat uit het accommoderen van meer extreme rivierafvoeren (hoog en laag), in samenhang met zeespiegelstijging, bodemdaling, en ontwikkelingen in nieuwbouw en herstructurering. De drie betrokken deelprogramma's hebben enkele gemeenschappelijke vraagstukken geïdentificeerd waaronder de afvoerverdeling over de Rijntakken: Onderzocht wordt mede of extra Rijnwater kan worden afgevoerd via de Waal en/of IJssel. Voor de deltabeslissing Rijn- en Maasdelta wordt nu een variant van een **steemingreep**, '**Lek extra ontzien**' onderzocht. Een deel van het hoogwater wordt dan afgeleid naar de Waal en/of de IJssel. Daarmee kan een deel van de doorwerking van de zeespiegelstijging en versterking van de dijken worden voorkomen. De Lek extra ontzien betekent minder hoge maatgevende waterstanden voor het gebied van het regioproces en dus ook een minder grote wateropgave.

Bij het ontwikkelen van kansrijke strategieën zijn verschillende oplossingsrichtingen en lange termijn maatregelen afgevallen zoals:

- een dam met zeesluis in de Nieuwe Waterweg;
- een ring van waterkeringen in de rivieren rond de regio Rotterdam;
- pompen in de Haringvlietsluizen;
- waterberging in de Oosterschelde.

Deze maatregelen worden niet meer meegenomen bij de ontwikkeling van de voorkeursstrategieën.

Deltabeslissing Rijn-Maasdelta en provincie Utrecht

Ten aanzien van de studie over de afvoerverdeling Rijntakken kunnen wij pas een oordeel geven als de definitieve onderzoeksresultaten beschikbaar zijn. Vooralsnog lijkt de studie uit te wijzen dat er geen evidente redenen zijn om de afvoerverdeling te wijzigen.

7. Deltabeslissing IJsselmeergebied

Het Deelprogramma IJsselmeergebied werkt één strategie uit om de opgaven voor waterveiligheid en zoetwater in IJsselmeer, Markermeer en de randmeren gecombineerd aan te pakken. Het doel is: een veilig en veerkrachtig IJsselmeergebied.

Het Deelprogramma IJsselmeergebied heeft de nieuwe inzichten vertaald in één integrale kansrijke strategie, waarbij voldoende opties open blijven om in te spelen op toekomstige ontwikkelingen. De kansrijke strategie bestaat uit vijf hoofdlijnen:

Hoofdlijn 1: spuien als het kan, pompen als het moet

Het zal uit het oogpunt van waterveiligheid altijd nodig blijven water van het IJsselmeer af te voeren naar de Waddenzee. Tot 2050 kan dat met een combinatie van spuien en pompen. Pas op de heel lange termijn zal een volledige overstap naar pompen noodzakelijk zijn

Hoofdlijn 2: flexibel peilbeheer en flexibele inrichting van de meren

Met flexibel peilbeheer in het IJsselmeergebied is beter in te spelen op klimaatverandering en de belangen van functies. De inrichting van de buitendijkse gebieden en randen moet hiervoor eveneens flexibel zijn. Voordeel van flexibel peilbeheer is dat de zoetwaterbuffer stapsgewijs te vergroten is, de natuur hiervan profijt heeft, en de waterbeheerder de mogelijkheden van spuien en pompen effectiever kan benutten. Flexibel peilbeheer biedt de mogelijkheid in te spelen op de actuele situatie, omdat het peil niet altijd hetzelfde hoeft te zijn. Randvoorwaarde is dat peilwisselingen niet tot een extra veiligheidsopgave leiden. Een buffervoorraad van 20 cm in het hoofdwatersysteem is voldoende. Hiermee is in principe tot 2050 volledig aan de watervraag uit de regio te voldoen. In een extreem droog jaar is de voorraad niet voldoende en treedt de verdringingsreeks in werking. Deze aanpak is ook na 2050 voort te zetten. Afhankelijk van de ontwikkeling van het klimaat en de vraag naar water kan in die periode als alternatief een wijziging van de Rijnafvoer in beeld komen, zodat bij laagwater meer water via de IJssel naar het IJsselmeergebied stroomt. Een alternatief kan ook zijn de schade door zoetwatertekorten te accepteren. Een buffervoorraad van 20 cm is te realiseren zonder aanpassingen aan de buitendijkse inrichting en de dijken. Nieuwe ontwikkelingen in buitendijkse gebieden en aan de randen van de meren moeten rekening houden met een grotere peilfluctuatie in de toekomst, zowel in de zomer als in de winter.

Hoofdlijn 3: flexibel beheer en flexibele inrichting van omliggende watersystemen

Een deel van het zoete water uit het IJsselmeer, Markermeer en de randmeren stroomt naar wateren in de omgeving. Het is wenselijk het gebruik van IJsselmeerwater in de omliggende watersystemen te verminderen. Dat kan door ook hier het beheer en de inrichting flexibeler te maken. Uit een verkenning van de waterschappen blijkt dat deze op de korte termijn al eerste stappen kunnen zetten, onder andere door de doorspoeling van hun systeem te optimaliseren. De verschillende watersystemen in het IJsselmeergebied hangen onderling sterk samen. Als het waterpeil in het IJsselmeer hoog staat, kunnen de waterschappen het water niet goed lozen. De waterbeheerders werken aan het optimaliseren van deze samenhang.

Hoofdlijn 4: besparen op het gebruik

Gebruikers kunnen het zoetwater uit het IJsselmeergebied nu vaak onbepaald benutten en hebben zich daarop ingesteld. Zij verkennen nu ook de toekomstige situatie waarin de beschikbaarheid van water wellicht minder vanzelfsprekend is. Zo heeft de agrarische sector wateropgaven gekoppeld aan de opgave voor een economisch sterkere land- en tuinbouw. De uitkomsten staan in het Deltaplan Agrarisch waterbeheer. Onderdeel daarvan is besparen op het zoetwatergebruik, waterconservatie per gebied en een slimmere verdeling en buffering van water op landelijk niveau. Besparen op het gebruik leent zich bij uitstek voor innovaties.

Hoofdlijn 5: blijven investeren in waterveiligheid

Dijken langs het IJsselmeer, Markermeer en de randmeren bieden bescherming tegen overstromingen. Het op peil houden van deze bescherming vergt ook de komende decennia omvangrijke investeringen.

Afgevalen strategieën

Op basis van de nieuwe inzichten is een aantal (onderdelen van) strategieën afgevalen:

- Het waterpeil in het IJsselmeer sterk laten meegroeien met de zeespiegelstijging. Beperkt meestijden (na 2050) is mogelijk wel kosteneffectief. Dit wordt nader onderzocht in de volgende fase.
- Een grote opzet van het voorjaarspeil.
- Het waterpeil in de zomer laten uitzakken tot onder het huidige winterstreefpeil.

Deltabeslissing IJsselmeergebied en de provincie Utrecht

Wij staan achter de keuze voor flexibel peilbeheer in combinatie met een flexibele inrichting, mits de volgende kanttekeningen worden meegenomen. De provincie Utrecht heeft in deze fase van het Deltaprogramma gefungeerd als trekker van de gebiedsconsultatie voor de Zuidelijke Randmeren (Gooi- en Eemmeer). In de gebiedsconsultatie zijn wij met waterschappen, andere provincies, gemeenten en belangenorganisaties ingegaan op de knelpunten en mogelijkheden voor peilveranderingen in de Zuidelijke Randmeren. De Zuidelijke Randmeren zijn, mede vanwege hun geringe diepte, gevoelig voor peilveranderingen. Bij de gebiedsconsultatie is daarom aangegeven dat de marges om te flexibiliseren beperkt zijn en dat vanwege de negatieve effecten op bevaarbaarheid en problemen met de inlaat naar het regionale watersysteem uitzakken van het peil onder het huidige zomerpeil niet op draagvlak kan rekenen. Het over de jaren heen flexibiliseren van het zomerpeil kan mogelijkheden bieden voor functies als natuur, landbouw, recreatie en scheepvaart. In eerste instantie is bij de gebiedsconsultatie aangegeven om die ruimte te zoeken binnen de bandbreedtes van het huidige zomerpeil en indien meer ruimte noodzakelijk is deze te zoeken in het beperkt opzetten van het peil en dus niet in uitzakken. De hoofdlijnen voor het IJsselmeergebied in het Deltaprogramma 2014 sluiten hierbij aan.

8. Betrokkenheid van Provinciale Staten bij het Deltaprogramma

Op 8 april 2013 heeft een presentatie voor de Statencommissie RGW plaatsgevonden over waterveiligheid en zoetwater, in het kader van het Realisatieplan Bodem, Water en Milieuagenda. Op dezelfde dag is het Regioadvies Nederrijn-Lek voor de kansrijke strategieën in de Commissie RGW besproken.

Binnen het waterveiligheidsdeel van het Deltaprogramma zetten we momenteel vooral in op de doorwerking van de regionaal uitgevoerde studies 'Waterveiligheid Centraal Holland' en 'Grebbeijk als Deltadijk' in de Deltabeslissing over de actualisatie van het beschermingsniveau voor waterveiligheid. Binnen het Regioproces Nederrijn-Lek, waarvan we trekker zijn, wordt nu gewerkt aan een regioadvies voor de voorkeursstrategie, waarin beide studies doorwerken. Het regioadvies wordt ingebracht in de Stuurgroep DeltaRijn, die vervolgens aan 'Den Haag' adviseert. Het waterveiligheidsdeel van het Deltaprogramma is er vanuit Utrecht nu dus vooral op gericht om punten bij het Rijk te agenderen. Op 25 november 2013 wordt het Regioadvies over de voorkeursstrategie en het daarbij behorende maatregelenpakket toegelicht in de Commissie RGW. Van december 2013 - februari 2014 wordt het regioadvies voor bestuurlijke consultatie in de regio voorgelegd aan provincies, waterbeheerders en gemeenten, waaronder ook aan Provinciale Staten.

Voor het zoetwaterdeel van het Deltaprogramma geldt dat langzaamaan duidelijk wordt wat de strategie gaat worden en welke gevolgen dat voor de provincie kan hebben. In deze notitie wordt hier uitgebreid op ingegaan in paragraaf 5. In verband met het vaststellen van voorzieningenniveaus zal de provincie hoogstwaarschijnlijk een belangrijke rol krijgen vanwege het regionale watersysteem. Als de voorzieningenniveaus bepaald gaan worden, zal de Statencommissie RGW hierbij betrokken worden. Via provinciaal instrumentarium (bv. waterverordening) zal het regionale voorzieningenniveau waarschijnlijk vastgesteld worden.

Momenteel wordt een probleemverkenning uitgevoerd om te bepalen of en waar knelpunten zullen optreden vanwege de zoetwaterproblematiek in de provincie Utrecht. Daarbij worden ook oplossingsrichtingen in beeld gebracht. In het voorjaar 2014 wordt de Statencommissie RGW geïnformeerd over de resultaten hiervan.

De Deltabeslissingen worden in Den Haag genomen. Mogelijk vindt in aanloop naar het vaststellen van de vijf deltabeslissingen in het voorjaar 2014 nog een bestuurlijke consultatie plaats vanuit de Deltacommissaris bij de regionale en lokale overheden.

Via de vaststelling van Kadernota Bodem, Water en Milieu met de keuze hierin voor de prioriteiten waterveiligheid en zoetwatervoorziening hebben Provinciale Staten al te maken gehad met besluitvorming in relatie tot het Deltaprogramma. Dat geldt ook voor de vaststelling van de provinciale ruimtelijke structuurvisie en provinciale ruimtelijke verordening, waarin mede overstromingsrobuust bouwen een plaats heeft gekregen. In de Gebiedsagenda MIRT krijgt waterveiligheid en zoetwater ook een stevige plek: voor het Deltaprogramma wordt gebruik gemaakt van de MIRT-systematiek.

In het provinciale waterbeleid zal het Deltaprogramma ook doorwerken. En vanaf 2015 worden Deltabeslissingen vertaald naar nationaal en regionaal instrumentarium (ruimtelijke plannen, verordeningen etc.).

BIJLAGE 1: INTERNE RELATIES VAN HET DELTAPROGRAMMA

Vanuit het Deltaprogramma liggen er relaties met diverse werkvelden binnen de provincie. In de tabel is een inventarisatie gemaakt van deze relaties. Daar waar al oplossingen voor de korte of langere termijn in beeld zijn, zijn die ook aangegeven.

Deze tabel is enerzijds een groeidocument waar ook nieuwe relaties en oplossingsrichtingen in opgenomen kunnen worden. Anderzijds is dit document gebaseerd op gesprekken met diverse beleidsterreinen en tegelijkertijd een basis om het gesprek met de verschillende beleidsvelden voort te zetten, om te kijken hoe we vorm kunnen geven aan de relaties met het Deltaprogramma, in eerste instantie op de korte termijn (laaghangend fruit anticiperend op het Deltaprogramma), met een doorkijk naar de langere termijn van het Deltaprogramma.

Voorbeelden van het leggen van de relaties

Er is een relatie gelegd tussen het Deltaprogramma en het programma Wonen en Binnenstedelijke Ontwikkeling (WBO). Dit heeft over en weer meer duidelijkheid over elkaars programma's opgeleverd. WBO heeft nu beter zicht op de langere termijn ontwikkelingen vanuit het Deltaprogramma en de instrumenten die daarvoor ter ondersteuning dienen, zoals de Handreiking overstromingsrobuust bouwen. Binnen het Deltaprogramma is duidelijker geworden welke soort van concrete informatie WBO nodig heeft om water mee te kunnen nemen in het dagelijks werk.

Er is een relatie gelegd met de Agenda Vitaal Platteland, en de bijbehorende programmabureaus (die werken ter ondersteuning van de gebiedscommissies). Hier is geconstateerd dat de programma's in mate van concreetheid nog uit elkaar lopen. Wel kunnen de beide programma's elkaar vinden in gebieden waar AVP-gebiedsprojecten lopen en waar voor 2020 de regionale keringen door de waterschappen op orde gebracht moeten worden.

Beleidsterrein / programma	Waterveiligheid primaire keringen	Waterveiligheid regionale keringen	Zoetwaterstrategie	Ruimtelijke adaptatie (nieuwbouw en herstr.)
Wonen en binnenstedelijke ontwikkeling (Beleid en programma)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kwetsbare en vitale infrastructuur - Grootschalige nieuwbouwwijken - Woning in buitendijks gebied <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Overstromingsrobuust bouwen - Meekoppelkansen - Innovaties 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - LNC&A-waarden - Woningen in / op keringen <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelkansen 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waterkwaliteit binnenstedelijke wateren - Functioneren van functies bij te veel / te weinig water <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Infiltratie water (water vasthouden) - Water aanvoeren - Accepteren / adapteren - Innovaties 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meerlaagse veiligheid - Klimaatbestendige stad - Wateroverlast - Watertekort/droogte - Hitte <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Groenblauwe structuren - Waterberging - Vitale en kwetsbare infrastructuur aanpassen
Veenweiden, bodemdaling (o.a. project 'de laagste hoogte' in RAP.2 en AVP)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bodem daalt t.o.v. de kering (bijv. in Lopiker- en Krimpenerwaard) - Zetting primaire waterkeringen <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dijkversterkingsprojecten 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veiligheid regionale keringen op veen. <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dijkversterkingsprojecten - Sproeien veendijken - Peilopzet 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Water vasthouden - Waterpeilen en peilvakken - Waterkwaliteit - Veiligheid veenkaden - Versnelde bodemdaling - Paalrot - Verzakkingen infrastructuur - Onherstelbare schade natuur - Schade landbouw <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vernatten / peilopzet - Onderwaterdrainage (?) - Verschillende peilen - Afkoppelen polders met brakke / zoute kwel - Efficiënter doorspoelen - Functies op de goede plek 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Paalrot - Watertekort - Verzakkingen (tuinen, openbare ruimte, infrastructuur e.d.) <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verschillende peilen - Palen vervangen
Landbouw	Relaties:	Relaties:	Relaties:	Relaties:

Beleidsterrein / programma	Waterveiligheid primaire keringen	Waterveiligheid regionale keringen	Zoetwaterstrategie	Ruimtelijke adaptatie (nieuwbouw en herstr.)
(beleid en AVP)	<ul style="list-style-type: none"> - Keringen veelal in landbouwgebied: verbreding gaat ten koste van landbouwgronden <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM 	<ul style="list-style-type: none"> - Keringen veelal in landbouwgebied: verhoging leidt tot afname landbouwareaal dan wel toename van areaal met beperking. <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM 	<ul style="list-style-type: none"> - Waterpeilen - Waterkwaliteit c.q. verzilting - Schade door droogte - Teelten die veel water vragen tegengaan <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderwaterdrainage - Waterberging - Gericht beregenen - Andere teelten - Ander peilbeheer - Kleinschalige Wateraanvoer uitbreiden - Efficiënter doorspoelen 	<ul style="list-style-type: none"> - Kan heel ingrijpend zijn, als peil niet omlaag kan vanwege stedelijk gebied: landbouwgrond 'onder water'. - Extra eisen met ruimteclaims gaan ten koste van landbouwgrond. <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM
Natuur (beleid en AVP)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dijken meer inzetten voor natuur - Ruimte voor de rivier en natuurmaatregelen <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelkansen - Bloemendijken 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dijken meer inzetten voor natuur - Ecologische verbindingzones - Boezems naast dijken met veel natuur <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelkansen - Bloemendijken - Natuurvriendelijke oevers 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Water vasthouden / waterpeilen - Waterkwaliteit - Schade door droogte - Verzilting - Kwelwater <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verdrogingsbestrijding - Hoger /dynamisch peil - Andere inrichting natuur - Grotere peilvakken - Waterberging - Helofytenfilters - Meekoppelkansen - Kleinschalige Wateraanvoer uitbreiden - Efficiënter doorspoelen 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Natuur/groen in stad <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Groenblauwe structuren
Mobiliteit (o.a.	Relaties:	Relaties:	Relaties:	Relaties:

Beleidsterrein / programma	Waterveiligheid primaire keringen	Waterveiligheid regionale keringen	Zoetwaterstrategie	Ruimtelijke adaptatie (nieuwbouw en herstr.)
Mobiliteitsvisie)	<ul style="list-style-type: none"> - Kwetsbare en vitale infrastructuur - Vluchtwegen - Wegen als kering - Wegen als compartimentering <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Met genoemde functies rekening houden bij wegaanpak - Wegen verhogen - Wegstromen weg voorkomen - Wegen inrichten voor evacuatie 	<ul style="list-style-type: none"> - (provinciale) wegen als compartimentering - Wegen als kering - Wegen voor grootschalige evacuaties <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Met genoemde functies rekening houden bij wegaanpak - Wegen verhogen - Geen tunnels, maar viaducten - Wegstromen weg voorkomen 	<ul style="list-style-type: none"> - Verzakkingen in veenweidegebieden (zie ook daar) <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wegen op piepschuim 	<ul style="list-style-type: none"> - Meerlaagse veiligheid - Vluchtwegen - Weg als lokale compartimentering - Verzakkingen in veengebied <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Multifunctionele inrichting
(Water)recreatie (beleid en AVP)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fiets- en wandelpaden op dijken <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inrichting voor recreatie bij ruimte voor de riviermaatregelen - Meekoppelkansen - Buitendijks gebied als uitloopgebied 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fiets- en wandelpaden op dijken <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelkansen - Multifunctioneel landgebruik (zoals aanlegsteigers bij dijk) 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waterkwaliteit en -kwantiteit - Waterberging - Vaarwegen/kanoroutes <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nieuwe zwemwaterlocaties - 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stijgende behoefte aan zwemwater en groen uitloopgebied <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nieuwe zwemwaterlocaties - Tegengaan blauwalg - Groenblauwe structuren
Cultuurhistorie (beleid en AVP)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Andere dijkprofielen i.r.t. cultuurhistorische objecten - Cultuurhistorische objecten op en aan dijken <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelen: behoud en waar mogelijk versterken 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Andere dijkprofielen i.r.t. cultuurhistorische objecten - Dijk als cultuurhistorisch object - Cultuurhistorische objecten op en aan dijken <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelen: behoud en waar mogelijk versterken 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Watervoorraad - Waterberging - Cultuurhistorische waterwegen - Paalrot, verzakkingen e.d. <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inundatievelden gebruiken voor tijdelijke waterberging - Herstel cultuurhistorische waterwegen 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Paalrot / verzakkingen cultuurhistorische objecten <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meekoppelen: behoud en waar mogelijk versterken
Economie / bedrijventerreinen	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Economische positie i.r.t. 	<p>Relaties:</p>	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waterkwaliteit/verziltig 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meerlaagse veiligheid

Beleidssterrein / programma	Waterveiligheid primaire keringen	Waterveiligheid regionale keringen	Zoetwaterstrategie	Ruimtelijke adaptatie (nieuwbouw en herstr.)
/ kantoren (beleid)	<ul style="list-style-type: none"> overstromingen - Kwetsbare en vitale infrastructuur - Grootschalige nieuwe bedrijventerreinen - Bedrijven In buitendijks gebied - Invloed van Ruimte voor de rivierprojecten op scheepvaart <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aangepast bouwen - Innovaties (investeren) - Dijkversterkingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Sterkte kering bepalen o.b.v. economische waarde achter de dijken. - Dijken zijn onderdeel van het economisch systeem. <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Innovaties (investeren) - Dijkversterkingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Droogteschade - Watertemperatuur - Belemmeringen voor scheepvaart <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Innovaties (investeren) - Andere teelten - Duidelijk zijn in basisvoorziening: waar komen zoetwater tekorten en wat mag men verwachten van overheid? - Anders schutten bij sluisen - Kleinschalige wateraanvoer 	<ul style="list-style-type: none"> - Klimaatbestendige stad - Wateroverlast - Watertekort/droogte - Hitte - Partners bij de bouw – private sector <p>Mogelijke maatregelen/kansen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Groenblauwe structuren - Waterberging
Ruimtelijke ontwikkeling (PRS/PRV, RAP.2.)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stadsfronten aan de rivier - Huizen aan en in dijken - Buitendijkse woningen - Vrijwaringszones - Kwetsbare en vitale infrastructuur <p>Mogelijke maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Overstromingsrobuust bouwen 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stadsfronten aan het water - Huizen aan en in dijken - Buitendijkse woningen - Vrijwaringszones - Kwetsbare en vitale infrastructuur <p>Mogelijke maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Overstromingsrobuust bouwen - Vrijwaringszones regionale keringen 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Watervoorraad - Waterberging - Waterkwaliteit <p>Mogelijke maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nieuwe grote watervragers voorkomen / zelfvoorzienend worden - Ruimte reserveren voor waterberging - Zoetwater meenemen in ruimtelijke afwegingen - Juiste functie op juiste plek - Buitendijks gebied Eemmeer flexibeler inrichten 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kwetsbare en vitale infrastructuur <p>Mogelijke maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Groenblauwe structuren
Landschap (beleid en AVP)	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bescherming landschap i.r.t. 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bescherming landschap i.r.t. 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM 	<p>Relaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM

Beleidsterrein / programma	Waterveiligheid primaire keringen	Waterveiligheid regionale keringen	Zoetwaterstrategie	Ruimtelijke adaptatie (nieuwbouw en herstr.)
	dijkversterkingen Mogelijke maatregelen: - Meekoppelen landschapsontwikkeling met dijkversterkingen	dijkversterkingen Mogelijke maatregelen: - Meekoppelen landschapsontwikkeling met dijkversterkingen	Mogelijke maatregelen: - Meekoppelkansen	Mogelijke maatregelen: - Groenblauwe structuren